

"İ'lem Eyyühe'l-Azîz! Eşyada görünen nev'î ve ferdî vahdetler, Sâni'deki sırr-ı vahdetten neş'et etmiştir. Çünkü, kuvvet dağılmıyor. Bir kısmına çok, bir kısmına az sarfedilmekle kudrette, kuvvetin tecezzi ve inkısamı olmuyor..." devamıyla izah eder misiniz?

İ'lem Eyyühe'l-Azîz! Eşyada görünen nev'î ve ferdî vahdetler, Sâni'deki sırr-ı vahdetten neş'et etmiştir. Çünkü, kuvvet dağılmıyor. Bir kısmına çok, bir kısmına az sarfedilmekle kudrette, kuvvetin tecezzi ve inkısamı olmuyor.

Ferdî vahdet, bir fertteki bir çok organın, bir araya gelmesi, bir vahdet meydana getirmeleri demektir. İnsanda, yaklaşık, yüz trilyon hücre var; bu kesrettir, çokluktur; bu çokluğun bir araya getirilerek bir tek beden inşa edilmesi ise vahdettir.

Nev'i vahdet ise, bir türü meydana getiren bütün fertlerin aynı isimle anılmalarıdır. İnsan nev'i denildiğinde bütün insanlar anlaşılır. Bir tek insana da insan denilir, bir milyar insana da, yüz milyar insana da. Milyarlarca insan bu türün isminde vahdete ermiş gibidirler.

Allah, sonsuz kudretiyle bir organ da yaratır, yüzlerce organdan meydana gelen bir beden de. Her ikisini de aynı kolaylıkla yaratır. Zira, O'nun kudretinde tecezzi ve inkısam yoktur. Bir organa az, bütün bedene çok kudret sarf ediyor değildir.

Aynı hakikat, nevin vahdeti için de geçerlidir. Allah aynı sonsuz kudretiyle bir tek insanı da yaratır, bütün insanları da. Bir insanı yaratırken az, bütün insanları yaratırken çok kudret sarf ediyor değildir. Kudrette bölünme olmaz, bir insan da bütün insanlar da aynı sonsuz kudretle yaratılırlar.

Fertteki vahdet de, nevideki vahdet de "Sâni'deki sırr-ı vahdetten neş'et etmiştir."

Yâni her iki vahdet de, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının tecezzi etmeden her şeyde tecelli etmesiyle hâsıl oluyor. Bütün İlâhî sıfatlarda olduğu gibi kudret sıfatında da bölünme olmadığı için, küçük-büyük, fert-nev'i ne kadar şey yaratırsa hepsini aynı sonsuz kudretle, aynı kolaylıkla yaratır. Yıldız yaratmaya daha fazla, çiçek yaratmaya daha az kudret sarf etmesi söz konusu değil.

Ancak, bu kudretin tecellisi mahlukatın kabiliyetleri nispetinde oluyor. Her şey

Allah'ın sonsuz kudretiyle yaratılıyor, ama o kudret her şeyde o şeyin kabiliyetine göre tecelli ediyor. Üstat hazretlerinin ifadesiyle, “Herkes bardağına göre denizden su alabilir.” (Mesnevî-i Nuriye)

Üstat hazretleri bu hakikatin daha iyi anlaşılabilmesi için güneşi misâl veriyor.

Güneşin ışığı aynaların kabiliyetine göre tecelli ettiği gibi, İlâhî kudret de mahlukatın mahiyetlerinin elverdiği ölçüde tecelli eder. Karıncayla aslanın, aslanla da güneşin mahiyetleri birbirinden farklı olduğundan İlâhî kudret bunların her birine onun mahiyetine tam münasip şekilde tecelli eder, ama eşit olarak tecelli etmez. Kudret aynı kudrettir, fakat aynalar birbirinden çok farklıdır.

İşe İlâhî sıfatların tecellilerinde tecezzi, yâni “bölünme, parçalara ayrılma, birine çok diğerine az kudret sarf etme” söz konusu olmadığı içindir ki her şey kendi mahiyetine göre en mükemmel şekilde yaratılmıştır. İmam Gazali hazretlerinin “Daire-i imkânda daha ahsen yoktur.” hükmü bu hakikatin güzel bir ifadesidir.

“Eğer vahdet olmasa idi, kudretin yaptığı sarfiyatta tefâvüt olsa idi, masnûatta da tefâvüt ve intizamsızlık olurdu.”

“Eğer vahdet olmasa idi,” yâni her şey aynı sonsuz kudretle yaratılmış olmasaydı, birine az, diğerine çok kudret sarf edilmiş olsaydı, “masnûatta da tefâvüt ve intizamsızlık olurdu.”

Üstat hazretlerinin insan, “şuûn ve sıfât-ı İlâhiyenin bir mikyâsı” ifadesinden hareketle şöyle diyebiliriz:

Bir sanatkar, meselâ, Mimar Sinan, yaptığı her eserini kendi ruhundaki mimarlık kabiliyetinin tümünü kullanarak meydana getirir. Bunun içindir ki onun yaptığı her eser mükemmel olur. Bununla birlikte, her eserine de onun mahiyetine göre bir şekil vermiş, büyüklüğünü ve sâir özelliklerini ona göre takdir etmiştir. Eserlerde farklılık vardır, ama mükemmellikte farklılık yoktur, yâni hepsi mükemmeldir.

“Çünkü, kuvvet dağılmıyor... Bir kısmına çok, bir kısmına az sarfedilmekle kudrette, kuvvetin tecezzi ve inkisâmı olmuyor.”

Allah'ın kudreti ve kuvveti gibi bütün sıfatlarının da “tecezzi ve inkisâmı olmuyor.” Aynı sıfatlarla her şeyi en mükemmel olarak yaratıyor, ancak bu sıfatlar her mahlukun kabiliyeti nispetinde tecelli ediyor.

Onun bu İlâhî tasarrufu insanların icraatlarına, meselâ, sermaye dağıtımına hiç benzemez. Bir ticaret erbabı on ayrı yerde ve on aynı konuda iş yeri açmışsa, her birine o işin gerektirdiği kadar sermaye ayırır. Yâni, mevcut sermayesini kısımlara böler, her iş yeri de sermayesine göre kâr elde eder. Sermaye bölündüğü için, kârlarda da farklılık ortaya çıkar.

İlâhî icraatlarda ise her şey aynı sonsuz sıfatlarla yapıldığı için, durum çok farklıdır ve her şey kendi kabiliyetine göre en mükemmel olarak yaratılır, yâni mükemmel olmada fark yoktur. Bu mükemmelliğin derecesi o mahlukun kabiliyetine göre farklılık arz etse de, hepsi mükemmel olma noktasında eşittirler; tefavüt yoktur.